

ПЕРЕДМОВА

Ця книжка для тих, хто хоче зрозуміти найнезрозуміліше: поведінку політиків і виборців. Чому політики поводяться так дивно. І чому ми з вами, тобто виборці, поводимося не менш химерно, а потім дивуємося своєму вибору: як ми могли їх обрати?

Схожих книжок просто немає. Ні у нас, ні у Європі, ні загалом у світі. Автори мали інтелектуальне нахабство — поставити за мету знайти закони, яким підкоряється світ політики. Маються на увазі не ті законодавчі акти, які продукують парламенти й інші органи влади, а ті ніким не писані закони, які існують стільки, скільки й сама політика.

Усі ми знаємо, що фізики шукають закони, яким підкоряється світ неживої природи. Біологи намагаються розгадати закони життя, а психологи — закони свідомості й підсвідомості. Автори цієї книжки наважилися з таким самим підходом підійти до світу політики. Усе це неймовірно цікаво — розгадувати таємниці і знаходити закономірності там, де всі бачили лише мерехтіння випадковостей.

Таких законів у книжці десять. І їх цілком достатньо, щоб після прочитання побачити світ політики новими очима. І головне, щоб краще розуміти, як цей світ функціонує і чому ми, виборці, часто-густо відчуваємося обдуреними (спойлер: передусім тому, що ми обдурюємо самі себе, бо так влаштована наша індивідуальна і суспільна свідомість).

Мене особисто вразило те, що автори напрочуд легко піднялися над нашим болотом і охопили оком усю політику — від США до Китаю і від Південної Африки до Росії, хоча найбільшу увагу приділили найближчому до нас досвіду європейських країн. І вони здійснили надзвичайну подорож не лише у просторі, а й у часі — від епохи Другої світової війни до нашого сьогодення.

«Політики не брешуть» — уже сама назва видається провокаційною. Ну хіба таке може бути, щоб вони не обманювали? Авторі відкривають нам очі: до відвертої брехні вдаються хіба що недосвідчені політики-неофіти; насправді ж політикам притаманна не брехня, а зрада. І вони доводять це низкою прикладів зі світового та українського політичного життя.

Я можу оцінити роботу над цією книжкою і відверто сказати: вона величезна. Потрібно було звертатися не лише до політичної історії різних країн світу, а й до наукових досліджень у сфері культурології, психології, нейробіології тощо. І синтезувати все це в одну картину — нову й гармонійну.

Звісно, цю книжку можна було б подати нудною науково-подібною мовою. Але автори писали не для науковців, і навіть не для політиків, а для нас, виборців. Я давно знайомий з обома авторами. Це сильні журналісти і водночас сумлінні дослідники, які знають політику зсередини і при цьому здатні підноситися над нею і бачити її згори. А вдвох, у тандемі, вони просто вражають — і доказом є це видання.

Олексій Кошель,
голова Комітету
виборців України

ВСТУП

Політики ніколи не брешуть. Хай як парадоксально це звучить, але політики — навіть якщо це диктатура — справді стараються не брехати. Вони роблять добрі справи, крадуть, зраджують, інколи навіть убивають. А потім знову роблять добрі справи, крадуть, зраджують і навіть убивають, але не брешуть. Це один із тих законів політології, про які ми не хочемо знати.

Узагалі, що ми знаємо про політику? Що всі політики падлюки і сволота, але інколи ми їм віримо, щоб потім розчаруватися? Це погляд обивателя.

Ми знаємо, що нічого особливо не змінилося з часів Давньої Греції чи Давнього Єгипту. Щоправда, нині набирає обертів нова наука — історична психологія, та загалом механізми й досі крутяться однакові. Це погляд історика.

Ми можемо довго говорити про проблеми свободи, але залишмо це філософам.

Ця книжка не науковий трактат, а спроба осмислити те, що автори дізналися і зрозуміли про політику, пропрацювавши понад двадцять років у політичній журналістиці. Ми виокремили десять універсальних, як нам здається, законів прикладної політології, які однаково працюють у різних суспільствах і навіть у різні епохи. У кожному розділі описано один такий закон і обґрунтовано його на кількох історичних прикладах з різних країн.

Ми не претендуємо на те, що це вичерпний перелік законів політології. Безумовно, їх набагато більше. Однак треба ж із чогось починати.

ЗА ДВА-ТРИ МІСЯЦІ ЛЮДИНА МОЖЕ ЗАБУТИ ВСЕ

Коли ми говоримо про вибори, то найчастіше нам спадають на думку якісь борди з усміхненими кандидатами, нескінченно довгі розмови по телевізору і маса спаму, який ми щодня споживаємо кілька місяців, а особливо активно в останні тижні перед виборами. Та якщо абстрагуватися від усіх цих надокучливих асоціацій, ми можемо сказати, що вибори — це війна за нашу пам'ять: або за її стерилізацію, або за її поглиблення. Різні команди через різні ЗМІ пробують утовкмачити нам у голову щось таке, що може очорнити або, навпаки, відбілити того чи того кандидата. Одночасно нам промивають мізки, щоб ми забули щось важливе про його головного конкурента.

Перший і засадничий закон виборів можна звести до простої формули: за два-три місяці людина може забути абсолютно все. Саме боротьба за нашу пам'ять — альфа й омега будь-якої виборчої кампанії. Виграє той, хто краще працював із пам'яттю.

Ми розповімо, як і завдяки чому це працює, і наведемо приклади, як це спрацювало в кількох дуже відомих виборчих кампаніях, результати яких здаються парадоксальними, якщо забути про пам'ять.

Механізми примусового забування

Отже, як це працює. Не відкриємо вам великих психологічних секретів, коли нагадаємо, що існує два види пам'яті — короткострокова і довгострокова. Ще пів століття тому вважалося, що короткострокова пам'ять послуговується магічним числом 7 ± 2 . Саме стільки елементів, як з'ясував американський психолог Джордж Міллер¹, одночасно міститься в короткостроковій пам'яті. Тепер це магічне число «скоротилося» до чотирьох. Науковці вважають², що в нашій пам'яті вміщається одночасно лише чотири такі елементи (розміте таке поняття, адже елементом може бути і цифра, і число, і літера, і слово, і словосполучення, і навіть певний словесний образ). Отже, кожную секунду виборчої кампанії іде боротьба, щоб чотири елементи, які стосуються кандидата чи партії, перетворилися на супер'яскравий образ, який увесь час спливатиме з нашої довгострокової пам'яті.

Тут треба пояснити, що короткострокова пам'ять заряджена на слова і звуки, тоді як довгострокова — на зір, образи і метафори. Якщо дуже спростити, то слова і звуки, які часто повторюються під час виборів, а також візуалізації цих слів через ролики, борди, футболки й кепки агітаторів, намети з промоматеріалами осідають у нашій довгостроковій пам'яті у вигляді образів (що частіше щось повторюється, то вища ймовірність, що ми це згадаємо).

Так-от, під час виборчої кампанії на нашу бідну пам'ять обвалюється лавина таких повідомлень. Короткострокова пам'ять хаотично хапається за всі ці слова і пробує їх якось перетравити (нагадаймо собі, що в цей конкретний момент у нас може оброблятися лише чотири елементи). Політики бомбардують нашу короткострокову пам'ять з однією метою — щоб спогад про політика чи партію першим виникав у процесі пригадування і спливав у нашій свідомості з нетрів довгострокової пам'яті.

Наш мозок вмикає певні захисні механізми, саме тому на вибори ходить у середньому лише половина дорослого населення. Друга половина просто якоїсь миті каже: моя пам'ять

не готова до цього спау. У реальному житті ця думка оформлюється в тезу про те, що вибори нічого не вирішують, від того, що я прийду на вибори, нічого не зміниться і т. д.

Та що ж робиться з тими, хто все-таки вирішує, що він має витримати це словесно-образне бомбардування? Насправдідесь половина тих, хто йде на вибори, вже на старті знає, за кого вони голосуватимуть, і просто шукає потрібні образи й слова, які зміцнять їх у їхньому початковому виборі. А от друга половина вагається, часто до останнього, і не знає, який образ у пам'яті стане для неї визначальним біля виборчої урни. Адже наша пам'ять працює дещо хаотично: то витягує щось на поверхню, то, навпаки, ховає це кудись неймовірно далеко.

Ми підходимо до одного з найважливіших елементів нашої пам'яті — до егоцентризму⁵. Ми майже завжди приписуємо собі більшу роль, ніж насправді виконуємо⁴. Ця обставина дуже важлива на виборах, адже вибори — один із тих небагатьох моментів у житті людини, коли можна підвищити свою значущість і роздути власне его. Хоч як це парадоксально, всі громадяни — і ті, хто голосує, і ті, хто не голосує, — роздувають своє его. Одні кажуть, що вони стали причиною перемоги правильного політика, інші вважають, що навіть у разі програшу їхнього кандидата вони показали середній палець тим ідіотам, хто голосував за переможця. Нарешті ті, хто не голосував узагалі, кажуть, що послали до дідька всіх політиків, а інколи і своїх сусідів, які активно агітували за когось.

Одна з головних властивостей нашого мозку — вміння забувати (притуплювати) погані спогади. Це теж один із засадничих моментів на виборах, адже головне завдання політехнолога — змусити вас про щось забути.

Насамперед треба завжди пам'ятати (вбачте за цей майже оксюморон), що люди щодня ухвалюють безліч рішень. І питання вибору кандидата чи партії — одне з таких рішень, воно міститься десь між питаннями, що купити на вечерю, як допомогти дитині виправити погану оцінку в школі, як уникнути неприємної розмови з тещею і де відпочити на

вихідних. Технологи, звичайно, нав'язують нам думку про те, що в разі перемоги цієї партії ви станете щасливими, а в разі її програшу ваше життя полетить шкереберть. Та при цьому технологи нав'язують вам не так логічні аргументи (часто вони зводяться до кількох примітивних гасел), а емоції. І ваші політичні дискусії найчастіше зводяться до кількох логічних аргументів (гасел), оповитих безліччю емоційних історій.

Тут у нашій голові відбувається певний процес: спершу ми справді пробуємо вмикати логіку і прокручуємо можливі негативні наслідки (так зване контрфактичне мислення⁵, коли ми весь час повертаємося до тих чи тих можливих негативних наслідків нашого вибору). Та найчастіше — з огляду на обмежені аргументи й наші думки, запаковані в кілька гасел і контргасел, — ми швидко вичерпуємо аргументацію. Звичайно, інколи нам додають кілька нових логічно-емоційних чи емоційно-логічних аргументів, але ми швидко стомлюємося від цих танталових мук — роздумів і копірсання у своїх-чужих думках. На допомогу приходить мозок, який пропонує нам ухвалити «єдино правильне рішення» і викреслити нарешті з пам'яті (загнати кудись глибоко вниз) частину контраргументів.

Американський нейробіолог Дін Бернетт у своїй книжці «Наш дивакуватий мозок» наполягає саме на егоцентричній моделі роботи мозку: «Достатня впевненість у собі й відчуття особистого его, навіть штучно спричинені модифікованими спогадами, дуже важливі для нормального існування»⁶. Простіше кажучи, наше его в якийсь момент говорить: «Досить копірсатися в собі, досить тратити дорогоцінну енергію на всі ці дискусії. Ти вирішив, і це рішення правильне».

Ви спитаєте: а як же контраргументи і часто навіть жахливі знання про якусь людину? На це є проста відповідь нашого мозку: «Не надокучайте мені цими історіями. Так, я все це знаю, все пам'ятаю, але я вирішив, і це рішення правильне». Чому воно правильне, це рішення, — кожен може додати свою аргументацію. Найчастіше вона зводиться до примітивного «Бо нині кращої за цю людину немає» або «Тому що людина

змінилася», а то й до взагалі смішного аргументу «Бо у всіх бували помилки, давайте зараз його підтримаємо».

Отже, що таке вибори? Це кількатижнева (кількамісячна) війна політиків і технологів з виборцями за їхню пам'ять. Війна, у якій треба стерти попередні спогади і замінити їх новими. І той, хто зможе заповнити вашу пам'ять позитивними спогадами, має найбільше шансів на перемогу.

Колись один відомий український політик у приватній розмові сказав, що в парламенті всі найважчі рішення ухвалюються на втомі, точніше тоді, коли люди настільки втомлені емоційно, що їм уже майже однаково, за що голосувати. З цим поясненням, звичайно, можна сперечатися, але воно дуже чітко описує ситуацію з виборами. Політтехнологи пробують максимально стомити ваш мозок, щоб ви в якийсь момент самі свідомо відключили певні спогади. Визначальне тут слово «свідомо», адже тоді ви будете більше віддані тій чи тій політичній силі, бо це було ваше особисте рішення, яке, як вам здається, ви ухвалили після довгих внутрішніх і зовнішніх дискусій із собою, з родичами, знайомими і незнайомими людьми.

Усі ці маніпуляції з вашою пам'яттю тривають десь 2–3 місяці залежно від рівня вашого інтелекту, знятості і просто від інтенсивності кампанії. Саме тому середня передвиборча кампанія триває 2–3 місяці. Звичайно, є такі країни, як-от США, де вибори починаються більше як за рік, але це той випадок, коли виняток підтверджує правило (у США президентська кампанія фактично складається з двох: спочатку демократи і республіканці проводять внутрішньопартійні праймеріз, а потім їх переможці змагаються між собою).

Звичайно, щоб усі ці загальні твердження не здавалися теоретичними вигадками, їх треба підкріпити конкретними практичними прикладами. Наведемо три найяскравіші, на нашу думку, приклади маніпуляцій із пам'яттю цілого народу. Перший — з історії класичних західних демократій, другий — із нещодавнього досвіду Польщі, третій — з історії незалежної України.

Як лейбористи завдали поразки Черчиллю

у повоєнній історії Європи перший приклад забудькуватості цілого народу дали британці. Їм вистачило 58 днів, тобто менше як два місяці, щоб повернутися спиною до свого лідера Вінстона Черчилля, попри здобуту великою мірою завдяки йому перемогу над нацистською Німеччиною.

Роль Черчилля в організації британської оборони під час Другої світової війни важко переоцінити. Він змінив Невілла Чемберлена на посаді прем'єр-міністра Сполученого Королівства Великої Британії і Північної Ірландії 10 травня 1940 року. Того дня Німеччина почала наступ на Францію, Бельгію, Нідерланди, Люксембург, а напередодні вдерлася в Данію й Норвегію.

13 травня 1940 року Черчилль провів перше засідання свого уряду, де заявив: «Я не маю чого запропонувати, крім крові, важкої праці, поту й сліз». Того самого дня він виступив перед Палатою громад — нижньою палатою парламенту:

Я скажу депутатам, як сказав членам уряду: «Я не маю чого запропонувати, крім крові, важкої праці, поту й сліз». Нас чекає суворе й тяжке випробування. Перед нами довгі місяці боротьби і страждань. Ви запитаете, яка наша політика. Я скажу: це війна на морі, на суші і в повітрі всіма силами і всією потугою, яку може дати нам Бог, війна проти жахливої тиранії, яку ніщо ніколи не перевершить у темному й скорботному каталозі людських злочинів. Така наша політика. Ви запитуете, яка наша мета. Я відповім одним словом: це перемога, перемога за будь-яку ціну, перемога, незважаючи на будь-який терор, перемога, хай там якою довгою і важкою буде дорога, перемога або смерть⁷.

На голосування депутатів винесли ухвалу: «Палата громад вітає створення уряду, який представляє єдину і непохитну готовність нації вести війну з Німеччиною до переможного